

Jatkumoina ja katkoksinä tšekkiläisessä ympäristönsuojelussa

Viime vuosikymmenen poliittisia ja taloudellisia muuttoksia voidaan pitää itäisen Keski-Euroopan lähihistorian vedenjakajana. Siirtyminen, tai pikemminkin ”muuntuminen” sosialismista markkinatalouteen on sisältänyt sekä kipeitä yhteiskunnallisia prosesseja että odotettuja mahdollisuuksia. Ympäristönsuojelun kuuluu periaatteessa jälkimmäisiin. Yhteiskuntajärjestelmän radikaalin muutoksen toivottiin paikkaavan sosialismin aikaisia ympäristöpoliittisia epäonnistumisia, jotka olivat aiheuttaneet mittavia ympäristötuhoja Euroopan rautaesiripun takaisissa teollistuneissa osissa. Millaista ympäristönsuojelun hallintaa sitten oli 1990-luvulla ja miten me sen ymmärrämme? Oliko 1990-luku todella vedenjakaja myös ympäristönsuojelun alalla vai tarvitaanko ympäristönsuojelun muuttamisen hahmottamiseksi myös muita näkökulmia?

Mielestäni ympäristönsuojelun, ympäristöpolitiikkaa ja ympäristönsuojelua Tšekin tasavallassa on tarkasteltava pidemmän aikajänteen näkökulmasta ja tiukasti osana laajempaa poliittis-taloudellista kehitystä. 1990-luvun kehitystä on mahdotonta ymmärtää ilman sosialismin aikaisten prosessien hahmottamista. Päinvastoin kuin länsimaissa yleensä ajatellaan, sosialistinen talousjärjestelmä ei itse asiassa laiminlyönyt ympäristökysymyksiä. Ympäristönsuojelu oli osa sosialistista taloutta, mutta omalla monimutkaisella tavallaan. Näin ollen 1990-luvun kehitystä ei voi hahmottaa tutustumatta tilanteeseen ennen rautaesiripun romahdusta vuonna 1989.

Tšekkiläisen yhteiskunnan suhde ympäristönsuojeluun on muotoutunut hitaasti 1800-luvun lopulta lähtien, joskin ensimmäinen luonnonsuojelun alue pe-

rustettiin jo vuonna 1838. Sosialismin myötä sekä kansalaisliikkeet että ammattimaiset ympäristöliikkeet lakkautettiin vuonna 1951 ja niiden tilalle istutettiin uudet kommunistisen puolueen alaiset organisaatiot. Vaikka valtiovalta periaatteessa tunnusti ympäristönsuojelun ja luonnonsuojelun tärkeyden, koko ympäristöpolitiikka oli alistettu taloudellisen edun tavoittelulle. Seurauksena oli joukko tiuhaan vaihtuvia institutionaalisia järjestelyjä (kuten valtion luonnonsuojelujärjestelmä sekä joukko komissioita ja tutkimusyksiköitä) sekä vuonna 1956 asetettu ympäristölaki. Periaatteessa sosialistinen valtio siirsi perustuksen ympäristönsuojelussa ja -hallinnassa tarvittavat organisatoriset ja juridiset välineet. Osa näistä toimi suhteellisen hyvin (esim. luonnonsuojelun aluejärjestelmä), mutta suuri osa osoittautui tehottomammaksi kuin länessä. Tämä johtui siitä, että sosialistinen järjestelmä noudatti tuottavuuden maksimoimisen logiikkaa siinä missä länsikin, mutta ei keskusjohtoisena ollut riittävän joustava muokkaamaan toimintamalleja muuttuvien tarpeiden mukaisesti. Niinpä itäisen Keski-Euroopan maiden ympäristönsuojelu huononi selvästi etenkin 1970- ja 1980-luvuilla ekstensivisesti hiilen avulla sähköä tuottavan tuotantovaiheen aikana. Ympäristöongelmasta tulikin sosialismin talousongelmien ja koko sosialismin kriisin konkreettinen oire. Tšekkoslovakian hallitus yritti pureutua ympäristöongelmaan 1980-luvulla, mutta liian myöhään ja liian heikoin välinein. Paradoksaalista kyllä, näistä yrityksistä oli lopulta hyötyä 1990-luvulla sosialismin kaaduttua.

Mitkä sitten ovat niitä jatkumoina, jotka luonnehtivat ympäristönsuojelun rautaesiripun romahduksen jälkeen? Tärkeimpänä näistä vaikuttavat asen-

teet, jotka ovat valitettavasti muuttuneet erittäin vähän. Ympäristökysymykset on yhä alistettu talouspäätöksille ja ympäristö koetaan "luksukseksi" johon yhteiskunnalla on varaa vasta tietyn materiaalisien hyvinvoinnin saavuttamisen jälkeen. Tähänhän sosialismikin pohjimmiltaan ajautui kilpaillessaan lännen kanssa materiaalisesta hyvinvoinnista. Lisäksi sosialismin romahduksen jälkeen politiikkojen huomio kiinnittyi entistä lujemmin materiaalisien hyvinvoinnin tavoitteluun. Václav Klausin neoliberaalisissa talouspolitiikassa ympäristö ymmärretään siis hyvin samalla tavoin kuin sosialismissa ennen vuotta 1989. Toiseksi, tärkeimmät vuosien 1990 ja 1992 välillä asetetut ympäristölait juontavat juurensa 1980-luvun lopun ympäristötyöhön. Ilman tätä taustaa ja pohjatyötä uusi ympäristölainsäädäntö ei olisi ikinä voinut toimia niin nopeasti kuin se toimi. Uuden lainsäädännön lisäksi perustettiin ympäristöministeriö (kuten jo sosialismin aikana kaavailtiin). Sitemmin ympäristöasiat ovat jälleen menettäneet asemaansa julkisessa keskustelussa muiden ministeriöiden ja oikeistopoliitikkojen painostaessa vähentämään ympäristöministeriön valtaa sekä purkamaan 1990-luvun alun ympäristölakeja. Vuosituhannen vaihteen ympäristöpolitiikkaa ovatkin ohjanneet EU:n jäsenyysvaatimukset. Kolmanneksi, kuten jo edellä mainitsin, 1990-luvun alun ympäristötilanne hyötyi edellisen vuosikymmenen lopun toimista. Esimerkiksi veden laatu parani sosialismin aikana perustettujen 300 vedenkäsittelylaitoksen valmistuttua 1990-luvun alussa. Ympäristön laatu alkoikin siis parantua jo 1980-luvun lopussa eikä vasta rautaesiripun romahdettua, kuten yleisesti ajatellaan. Sosialismin romahduksen jälkeen ympäristön parannus-trendi kuitenkin kiihtyi ja syveni jossain määrin. Lisäksi, vaikka vanhoja ympäristöongelmia selvitetiinkin vuoden 1989 jälkeen, uusia ongelmia alkoi ilmaantua. Onkin kyseenalaista, onko kehitys sittenkään ollut kestäväää ja pitkäaikaista. Ympäristönlaatu on parantunut ennen kaikkea raskaan teollisuuden alasajon seurauksena, tiettyjen Tšekin tasavallan hallituksen ratkaisvien päätösten kautta (esim. hiileen perustuvien voimalaitosten desulfurointi) ja leutojen talvien myötä. Puhdistuminen onkin tapahtunut osittain teollisuuden alasajon ja sattuman avulla. Uusina on-

gelmina ympäristöä ovat alkaneet kuormittaa kaupunki-ilmaa huonontava autojen määrän nopea kasvu, kotitalouksien kasvava jätekuormitus sekä kontrolloimaton kaupungistuminen arvokkaan maatalousmaan kustannuksella.

Tšekin tasavallan rautaesiripun romahduksen jälkeisestä ympäristönhallinnasta voikin vetää seuraavat kolme johtopäätöstä. Ensinnäkin, vuoden 1989 jälkeistä kehitystä on mahdotonta ymmärtää ilman historian tuntemusta. Toiseksi, 1990-luvun alun uudistukset eivät olleet suoranaisia uudistuksia, vaan niiden juuret olivat 1980-luvun lopulla käynnistyneissä sosialismin aikaisissa toimenpiteissä. Kolmanneksi, kansalaisten ja poliitikkojen asenteet ympäristön hallintaa kohtaan muuttuvat hitaasti, sillä sekä sosialismissa että markkinataloudessa ympäristöasiat on alistettu taloudelliselle edulle. Näkisinkin, että historialle herkkä evolutionäärinen näkemys tarjoaa huomattavasti hedelmällisemmän teoreettisen ja käsitteellisen lähestymistavan Tšekin tasavallan nykyiseen ympäristönhallintaan kuin näkökulmat, joissa tehdään tiukka rajanveto sosialismin ja sen jälkeisen markkinatalouden välille.

P e t r P a v l í n e k

Tšekkiläissyntyinen Petr Pavlínek toimii maantieteen apulaisprofessorina Nebraskan yliopistossa Omahassa. Pavlínek on kirjoittanut lukuisia artikkeleja ja kirjoja sekä itäisen Keski-Euroopan ympäristökysymyksistä, ulkomaisista investoinneista entisessä Itä-Euroopassa että jälkiosialistisen alueellisen transformaation teoretisoinnista erityisesti poliittisen taloustieteen näkökulmasta.

Englannista kääntänyt Riitta Kosonen